

گزیده‌ی منبع‌شناسی تاریخ اداری در ایران از ورود اسلام تا سقوط قاجار

• سیاوش شوهانی

دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ ایران دوره‌ی اسلامی؛
پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

- ۱- منابع دست اول (متومن تاریخی، استناد و منشات)
 - الف) از آغاز دوره‌ی اسلامی تا پرآمدن قاجار
 ۱. اثابکی، محمود بن بختیار: المختارات من الرسائل، به کوشش غلامرضا طاهر و ابرج افشار، تهران، بنیاد موقوفات افشار، ۱۳۷۸.
 ۲. استرنادی، محمدمهدی بن محمد نصیر؛ گزیده‌ای از منشات میرزا محمد مهدی خان استربادی مشتی‌الملک نادر شاه افشار، به کوشش نصرالله بیات، تهران، وزارت امور خارجه، مرکز چاپ و انتشارات، ۱۳۸۲.
 ۳. اسفراینی، عبدالرحمن: مرشد و مرید: مکاتبات عبدالرحمن اسفراینی به علاءالدوله سمنانی، به تصحیح هرمان لنلت، تهران، ایرانشناسی انتیو ایران و فراسه، ۱۳۵۱.
 ۴. افشار، ابرج (گردآورنده): المختارات من الرسائل، (مجموعه منشات و فرمان و احکام دیوانی و شرعاً و عرفی از قرون پنجم و ششم و هفتم هجری از روی نسخه کتابخانه وزیری یزد)، تهران، انجمن اثارملی، ۱۳۵۵.
 ۵. بغدادی، بهادرالدین محمدبن مؤید؛ التوصل الى الترسيل، به تصحیح احمد بهمنیار، تهران، شرکت سهامی چاپ، ۱۳۱۵.
 ۶. ثابتیان، ذ. (گردآورنده): استناد و نامه‌های تاریخی دوره‌ی صفویه، تهران، کتابخانه این سمتا، ۱۳۴۳.
 ۷. حاکم، نورالدین حسین بن احمد جامی: نامه‌ها و منشات جامی ابه سلاطین، حاکمان، وزراء در سده‌ی نهم، به تصحیح عاصم الدین اورون بایف و اسرار رحمانوف، تهران، مشیر میراث مکتوب، ۱۳۷۸.
 ۸. خوبی، حسام الدین حسین بن عبدالمؤمن؛ مجموعه اثار حسام الدین خوبی، به تصحیح صغیری عباس زاده، تهران، نشر میراث مکتوب، ۱۳۷۹.
 ۹. دیوان سلطانین ماضی (مجموعه منشات لین گراد)، به تصحیح پروانه نیک، طبع، تهران، پژوهشگاه علم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۷۸. (در دست انتشار)
 ۱۰. شاملو، حسن خان: منشات حسن خان شاملو: به اهتمام راضی‌الاسلام، کراچی، موسسه‌ی مطالعات اسلامی اخیری و مرکزی، داشتگاه کامپیو، ۱۹۷۱.
 ۱۱. فردیون نیک، احمد فردیون توقيعی؛ منشات السلطانین، (مجموعه منشات فردیون بیک)، ۲ جلد، چاپ سربی، قطع بزرگ، استانبول، بی‌نا، ۱۴۶۵.
 ۱۲. الغنیوی، ابیکر الرکی المتصلبی: روضة الكتاب و حدیقة الالباب، به تصحیح میرودود سید یونسی، تبریز، انتشارات مؤسسه تاریخ و فرهنگ ایران، ۱۳۴۹.
 ۱۳. گلستانی، خان احمد خان؛ نامه‌های خان گلستانی، به کوشش فردیون نورزاد، تهران، بنیاد موقوفات افشار، ۱۳۷۳.
 ۱۴. مؤید ثابتی، سید علی (گردآورنده)؛ استاد و نامه‌های تاریخی از اوائل دوره‌ی اسلامی تا اوخر عهد شاه اسماعیل صفوی، تهران، کتابخانه‌ی طهوری، ۱۳۴۶.
 ۱۵. مؤیدالدوله، منتج‌الدین بدیع اتابک الجوینی؛ عتبه‌الکتبه، به تصحیح علامه محمد قزوینی و عباس اقبال، تهران، شرکت سهامی چاپ، ۱۳۲۹.
 ۱۶. مرواورد، خواجه عبدالله؛ شرف‌نامه، ترجمه و تفسیر مائس روبرت روئن، ویسبادن، چاکخانه فرانس اشتاینر، ۱۹۵۱.
 ۱۷. منشی، محمدبن علی بن جمال‌الاسلام؛ همايون نامه، (مجموعه فرمان‌ها، مناسیر و

بررسی شکل گیری، تغییر و گسترش دیوان‌سالاری در تاریخ ایران موضوع حائز اهمیتی است که تاکنون در تأثیرات پژوهشی، پایان‌نامه‌ها و مقالات قابل توجهی بدان پرداخته شده است. این‌ها این پژوهش‌ها، ارائه‌ی فهرستی از این دست آثار را طلب می‌کرد تا محققان این عرصه از پیشینی‌ی تحقیقات انجام‌شده آگاهی یابند. این مهم در این نوشتار و به مناسبت ویژه‌نامه‌ی تاریخ اداری ایران منتشر می‌شود. در گردآوری این فهرست نکاتی وجود دارد که ضروری است بدان‌ها اشاره شود.

پیش از هر چیز گفتنی است که حدود دقیقی از تاریخ اداری ایران ارائه نشده است. بنابراین این فهرست شامل آثاری است که به طور اختصاصی به دیوان‌سالاری، تشکیلات سازمانی، اجزاء دربار، سازوکار دیوان‌ها، شیوه‌ی مالیات‌گیری و جز این‌ها پرداخته‌اند. دو دیگر آن که در رابطه با این موضوع در دوره‌ی ایران پیش از اسلام پرداخته شده‌اند، بسیار انگشت‌شماراند، از این‌روی فهرست نمودن آن‌ها در بخشی مجزاء‌بی‌اهمیت می‌نمود و تداخل آن با دوره‌ی اسلامی نیز غیرمنطقی. بنابراین از فهرست نمودن آثار تاریخ دیوان‌سالاری در ایران پیش از اسلام چشم‌بیوشی شد. سه دیگر آن که آثاری سیار زیادی که به اوضاع سیاسی و اجتماعی یک دوره پرداخته‌اند و در این بین نیز فصلی یا بخشی را به تاریخ دیوانی ایران اختصاص داده‌اند، در این فهرست گنجانده نشده است چرا که اگر بنا به فهرست نمودن این دست آثار بود حجم فهرست پیش‌رو، دو یا حتی سه برای وضعیت کنونی آن می‌شد که بیشتر آن شامل پژوهش‌هایی در تاریخ سیاسی و اجتماعی بود و نه پژوهش‌های تخصصی درباره‌ی تاریخ دیوانی و اداری ایران. نکته‌ی دیگر این فهرست گنجانده نشده است که به طور اختصاصی به مناصب دیوانی، پرداخته‌اند و تعداد قابل توجهی از منشات، ترسلات و نامه‌های دیوانی که توسط منشیان دربار به نگارش درمی‌آمد یا استاد منتشر شده‌ی صاحبان مشاغل دولتی است و حاوی اطلاعات ذی قیمتی از مناصب درباری، مشاغل دیوانی، سازوکار دیوان‌سالاری و مناسبات اداری در ایران است. نکته‌ی دیگر در رابطه با محلوده‌ی زمانی این فهرست است، اگر بنا بود به لحاظ زمانی این فهرست تا پایان دوره‌ی پهلوی پیش می‌آمد، بهجا بود که تمامی خاطرات و زندگی نامه‌های صاحب منصبان در طول دوره‌ی پهلوی – که تعداد قابل ملاحظه‌ای را شامل می‌شد – در این فهرست گنجانده شود که در آن صورت ناهمگنی مشهودی در این فهرست به جای می‌گذارد. برای سهولت استفاده از این فهرست مانع از تأثیرات پژوهشی و پایان‌نامه‌ها و مقالات مجزا شده است. بی‌تردید هر فهرست موضوعی کامل نیست و چه‌بسا آثار با اهمیتی از باد رفته و از قلم افتاده باشد، این فهرست نیز از چنین قاعده‌ای مستثنی نبوده و امید است تنها به عنوان گزیده‌ای از منابع مقبول افتند.

۲. آل داود، سید علی (گردآورنده): استاد و نامه‌های امیرکبیر، تهران، سازمان اسناد ملی، ۱۳۷۹.
۳. — (گردآورنده): نامه‌های امیرکبیر (به انسجام رساله‌ی نوادر الامیر)، تهران، نشر تاریخ ایران، ۱۳۷۱.
۴. جندقی، میرزا ابوالحسن (بغما):^{۱۰} مجموعه اسناد بغمای جندقی، جلد دوم: مکاتip و منشأت، به تصحیح سید علی آل داود، تهران، چاپ شرق، ۱۳۶۲.
۵. خوانساری، محمد صادق الحسینی (گردآورنده): مخزن الشماء^{۱۱}، چاپ سنگی، طهران، ۱۳۸۴ فرمی.
۶. صفائی، ابراهیم (گردآورنده): نامه‌های تاریخی، تهران، چاپ شرق، ۱۳۴۸.
۷. فراستی، رضا (گردآورنده): فرمان‌ها و رقم‌های دوره‌ی قاجار، (جلد اول: ۶ - ۱۲۱)، تهران، مؤسسه پژوهش و مطالعات فرهنگی، ۱۳۷۱.
۸. فرنگی، عبدالحسین میرزا^{۱۲}: گزیده‌ای از مجموعه استاد عبدالحسین میرزا فرمانفرما، به کوشش منصوره تاج‌الدین و سروش سعدوندیان، تهران، نشر تاریخ ایران، ۱۳۶۶.
۹. فرنگی، فریوز میرزا^{۱۳}: نامه‌های حکومتی، به کوشش فتح‌الله کشاورز، تهران، انتشارات سازمان اسناد ملی، ۱۳۷۷.
۱۰. قائم مقام، ابوالقاسم بن عیسی: منشات قائم مقام، تصحیح جهانگیر قائم مقامی، تهران، این سیستان، ۱۳۷۷.
۱۱. — (نامه‌های پراکنده قائم مقام، (بخش یکم: مربوط به جنگ‌های ایران و روسیه)، به کوشش جهانگیر قائم مقام، تهران، بیان فرهنگ ایران، ۱۳۵۷).
۱۲. — (نامه‌های سیاسی و تاریخی سید‌الوزراء قائم مقام فراهانی، درباره‌ی معاهده صلح ترکمنچای و غرامات آن)، به کوشش جهانگیر قائم مقام، تهران، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۵۸.
۱۳. — (نامه‌های پراکنده قائم مقام، (بخش دوم: نامه‌های مربوط به مأموریت گریبان‌دوف در ایران و مسائل دیگر در روابط ایران و روسیه)، به کوشش جهانگیر قائم مقام، تهران، بیان فرهنگ ایران، ۱۳۵۹).
۱۴. گروسی، حسنی خان^{۱۴}: گزارش‌ها و نامه‌های دیوانی و نظامی امیر نظام گروسی، به کوشش ایرج فشار، تهران، بیان موقوفات افشار، ۱۳۷۷.
۱۵. مجموعه استاد و مدارک فرخ خان امین‌الدوله، به کوشش کریم اصفهانیان و قدرت‌الله روسنی (اعزه‌نلو)، هجله، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ دوم، ۱۳۵۸.
۱۶. معتمد‌الله، فرهاد میرزا^{۱۵}: منشات فرهاد میرزا معتمد‌الله، به تصحیح غلامرضا طباطبائی، تهران، انتشارات علمی، ۱۳۶۹.
۱۷. مفتی لسلطنه، یوسف^{۱۶}: نامه‌های یوسف مفتی‌السلطنه، به کوشش معصومه مافی، تهران، نشر تاریخ ایران، ۱۳۶۲.
۱۸. ناثنی، میرزا محمد مشنی (فروع):^{۱۷} سفینه‌ی الفارس (سفينة الائمه)، مجموعه منشات و مکاتب میرزا محمد مشنی ناثنی (فروع)، ندوی میرزا اسدالله ناثنی، به اهتمام محمد گلbin، خرم‌آباد، بنیام، ۱۳۷۷.
۱۹. نصرالدله، فیروز میرزا^{۱۸}: مجموعه مکاتبات، استاد، خاطرات و آثار فیروز میرزا (نصرالدله)، به کوشش منصوره تاج‌الدین و سریوس سعدوندیان، تهران، نشر تاریخ ایران، ۱۳۶۹.
۲۰. نصیری، محمدرضا (گردآورنده): استاد و مکاتبات تاریخی ایران (قاجاریه)، ۴، جلد، تهران، انتشارات کیهان، ۱۳۷۷ - ۱۳۶۶.
۲۱. نظام‌السلطنه مافی، حسین قلی خان^{۱۹}: خاطرات و استاد حسین قلی خان نظام‌السلطنه مافی، به کوشش مقصومه مافی، منصوره تاج‌الدین، سروش سعدوندیان و حمد رام پیش، ۳ جلد، تهران، سر تاریخ ایران، ۱۳۶۱.
۲۲. نظام‌السلطنه، رضا قلی خان: (جلد سوم): مکاتبات و مراسلات ۱۳۳۴ - ۱۳۳۲، به کوشش منصوره تاج‌الدین، تهران، کتاب سیماک و نشر تاریخ ایران، ۱۳۷۹.

(ب) دوره‌ی قاجار

۱. اصف‌الدله، میرزا عبدالوهاب خان^{۲۰}: استاد اصف‌الدله، جلد اول: گزیده استاد خراسان، به کوشش عبدالحسین نوائی و نیلوفر کسری، تهران، مؤسسه مطالعات تاریخ معاصر ایران، ۱۳۷۷.

لشکری ایران از عصر مغول تا پایان عصر قاجار، تهران، موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۸.

۳- پایان نامه‌ها

۱. اینهاج، محمود؛ اصطلاحات دیوانی و اداری از آغاز صفویه تا پایان دوره قاجاریه، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران، ۱۳۵۴.
۲. افريش خاکی، زهرا؛ پرسی ساختار دیوان سالاری دوره مغول (ایلخانان) بر مبنای منشات پژوهه دستورالکاتب فی تعیین المراتب اثر محمد بن هندوشاه تجویانی، استاد راهنمای مهدی فرهانی منفرد، دانشکده تاریخ، ادبیات و زبان‌های خارجی، دانشگاه الزهراء، ۱۳۸۵.
۳. ایزدی، مخدس؛ دیوان سالاری ایران در حکومت ایلخانان، استاد راهنمای صالح پرگاری، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه ازاد اسلامی، واحد تهران مرکز، ۱۳۸۵.
۴. خزایی، شیرزاد؛ الگوی اداری دیوان سالاری خواجه نظام الملک (۴۵۵-۴۸۵ هق)، استاد راهنمای محمد حسین منظور الاجداد، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۴.
۵. خسروپیگی، هوشنگ؛ نظام اداری ایران در دوره خوارزمشاهان، استاد راهنمای محمد امیر شیخ نوری، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه تبریز، ۱۳۸۳.
۶. خلعتبری تکابنی، هادی؛ وقف و سازمان اداری ان از ایران باستان تا حال، دانشکده حقوق، دانشگاه ملی ایران، ۱۳۵۱.
۷. خلیلی، حسین؛ تقابل و تعامل صاحب منصبان مسلمان با غیر مسلمان در دنیار ایلخانان (از هلاکوت تا غازان)، استاد راهنمای ذکرالله محمدی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه بین‌المللی قزوین، ۱۳۸۸.
۸. سپهیانی، مسعود؛ پرسی ساختار و تحول دیوان‌های مالی در ایران دوره اسلامی تا ظهور سلیوقان، استاد راهنمای پژوهشکده تاریخ، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۸۸.
۹. شمس فلادور جانی، مریم؛ تأثیر ساختار اداری و حکومتی سازمان اداری بر دوره اول عباسی، استاد راهنمای اذرتش اذنشوی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۳.
۱۰. طبیعی، منصور؛ بررسی روند دیوان سالاری و سیاست‌نامه‌هایی در ایران با تأکید بر سیاست‌نامه خواجه نظام‌الملک، استاد راهنمای داود باوند، دانشکده علوم سیاسی و معارف اسلامی، دانشگاه امام صادق (ع)، ۱۳۷۲.
۱۱. عصرانی، طهییر؛ پرسی در نظام حکومتی و اداری ایران و مقایسه آن با ارزش‌های اسلامی، [دانشکده] مرکز آموزش مدیریت دولتی، دانشگاه سازمان امور اداری و استخدامی کشور، ۱۳۶۲.
۱۲. فرجاد، کیومرث؛ بوروکواسی و سازمان اداری در ایران، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۵۰.
۱۳. قدم، عباس؛ سازمان اداری دولت صفوی بعد از اصلاحات شاه عباس اول، استاد راهنمای عزت‌الله نوذری، دانشکده تخصصی‌لات تکمیلی، دانشگاه شیراز، ۱۳۷۹.
۱۴. قلی پور، عوض؛ سازمان اداری غزنویان با تکیه بر منصب وزارت، استاد راهنمای مهدی کویان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان، ۱۳۷۵.
۱۵. کرباسی، محسن؛ سازمان‌های اداری ایران از مشروطیت تا حال، دانشکده حقوق، دانشگاه امیر ایران، ۱۳۵۰.
۱۶. کرمی، علیرضا؛ پژوهشی درباره عملکرد شیخعلی خان زنگنه، وزیر شاه سلیمان صفوی در طول وزارت‌ش، استاد راهنمای عبدالحسین نوایی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۵.
۱۷. کیانی‌نژاد، ذین‌الدین؛ روش اصلاحات اداری در ایران، استاد راهنمای محمدعلی معتمد، دانشکده حقوق، دانشگاه ملی ایران، ۱۳۴۸.
۱۸. گوهری، رضا؛ اصلاحات دیوانی و اداری در عهد صفویه (۱۱۴۸-۹۰ هـ-ق)، استاد راهنمای رضا شعبانی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۵.
۱۹. محمدی پور، اعظم؛ مقایسه مقام وزیر در دستگاه توکان (سلیوقیان) و عرب‌ها

۲- تالیفات پژوهشی

۱. اجلالی، فرام؛ بنیان حکومت قاجار؛ نظام سیاسی ایلی و دیوان سالاری مدنی، تهران، نشری، ۱۳۷۲.
۲. اسپوله برتوالد؛ تاریخ ایران در قرون نخستین اسلامی، جلد دوم، ترجمه‌ی مریم میراحمدی، تهران، انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۷.
۳. اقبال اشتیانی، عباس؛ وزارت در عهد سلطان بزرگ سلجوقی، از تاریخ تشکیل این سلسله تا مرگ سلطان سعید، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۸.
۴. انوری، حسن؛ اصطلاحات دیوانی دوره غزنوی و سلجوقی، تهران، طهوری، ۱۳۵۵.
۵. بوسه، هربیرت؛ پژوهشی در تشکیلات دیوان اسلامی برمنای استاد دوان اق‌قوبلو، قراقویبلو و صفوی، ترجمه‌ی غلامرضا ورهرام، تهران، موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۷.
۶. تکابنی، حمید؛ درآمدی بر دیوان سالاری در ایران، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۸۳.
۷. حاج‌بابی، محمدرضا؛ منشات‌نویسی و رسائل اداری در عصر قاجار، تهران، نگاه امروز و آندیشه خوارزمی، ۱۳۸۵.
۸. خالقی، محمد‌هادی؛ دیوان نقابت؛ پژوهشی درباره بیداش و گسترش اولیه تشکیلات سپریوتی سادات، تهران، پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، ۱۳۷۸.
۹. راوندی، مرتضی؛ تاریخ اجتماعی ایران از آغاز تا عصر حاضر، (جلد ۴، بخش دوم؛ شیوه حکومت و سازمان سیاسی و اداری بعد از اسلام)، تهران، امیرکبیر، ۱۳۴۱.
۱۰. رجب‌زاده، هاشم؛ آینین گشوداری، در عهد وزارت رشید الدین فضل الله همدانی، تهران، توس، ۱۳۵۵.
۱۱. رهبرین، کلاوس میشائل؛ نظام ایالات در دوره صفویه، ترجمه‌ی کیکاووس چهانداری، تهران، بنگاه ترجمه و نشر کتاب، ۱۳۴۹.
۱۲. سليمانی، کریم؛ القاب رجال دوره ایلخانی، با مقدمه‌ی ایرج افشار، تهران، نی، ۱۳۷۹.
۱۳. سیفی قمی تفرشی، مرتضی؛ نظام و نظمیه در دوره قاجار، تهران، فرهنگسرای، ۱۳۶۲.
۱۴. صفت‌گل، منصور؛ پژوهشی درباره مکتبات تاریخی فارسی ایران و معاویه‌المهر، (صفویان، اوزنکان و امارت بخارا)، با همکاری نوبوکی کندو، زبان، موسسه‌ی مطالعات زبان‌ها و فرهنگ‌های آسیا و آفریقا، دانشگاه مطالعات خارجی، توکیو، ۱۳۸۵.
۱۵. عبدالmutعل، زکی؛ تاریخ تشکیلات سیاسی، قضائی، اقتصادی، تهران، چاچانه خرمی، ۱۳۳۸.
۱۶. فلور، ولیم و امین بنان؛ نظام قضایی عصر قاجار و بهلوی، ترجمه‌ی حسن زندیه، پژوهشکده حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۸.
۱۷. —؛ نظام قضایی عصر صفوی، ترجمه‌ی حسن زندیه، پژوهشکده حوزه و دانشگاه، ۱۳۸۱.
۱۸. کلاوسنر، کارل؛ دیوان سالاری در عهد سلجوقی (وزارت در عهد سلجوقی)، یعقوب ازند، تهران، امیرکبیر، ۱۳۶۳.
۱۹. مدرسی، یحیی و دیگران؛ فرهنگ اصطلاحات دوره قاجار، قشون و نظمیه، تهران، دفتر پژوهش‌های فرهنگی، ۱۳۸۰.
۲۰. مستوفی، عبدالله؛ شرح زندگانی من یا تاریخ اجتماعی و اداری دوره قاجاریه، تهران، زوار، ۱۳۴۴.
۲۱. میراحمدی، مریم؛ نظام حکومت ایران در دوران اسلامی، پژوهشی در تشکیلات اداری، کشوری و لشکری ایران از صدر اسلام تا عصر مغول، تهران، موسسه مطالعات و تحقیقات فرهنگی، ۱۳۶۸.
۲۲. ورهرام، غلامرضا؛ تاریخ سیاسی و اجتماعی ایران در عصر زند، تهران، معین، ۱۳۶۶.
۲۳. —؛ تاریخ سیاسی و سازمان‌های اجتماعی ایران در عصر قاجار، تهران، معین، ۱۳۶۹.
۲۴. —؛ نظام حکومت ایران در دوران اسلامی، پژوهشی در تشکیلات اداری کشوری و

۱۰. بلوند، جین؛ «بیوان سالاری‌ها و نقش آن هادر حکومت»، مطالعات مدیریت، شماره‌ی ۱۳۷، ص ۱۴۷-۱۳۹.
۱۱. بنایی، امین؛ «تأملاتی درباره ساختار اجتماعی و اقتصادی ایران در دوره ۹۳»، پاییز ۱۳۷۱، ص ۷۳ تا ۹۴.
۱۲. بنایی، امین؛ «تأملاتی درباره ساختار اجتماعی و اقتصادی ایران در دوره ۹۴»، اطلاعات سیاسی-اقتصادی، شماره‌ی ۱۳۵ - ۱۳۶، آذر و دی ۱۳۷۷، ص ۴۴ - ۵۵.
۱۳. بهرامی، اکرم؛ «وزارتی دوره غزنویان»، وحید، شماره‌ی ۱۹۲، خرداد ۱۳۵۵، ص ۱۷۰ - ۱۷۶.
۱۴. بهرامی، محمد باقر؛ «بومی سازی بیوان سالاری»، اصحابه، زمانه، شماره‌ی ۷۳ - ۷۴.
۱۵. بهرامی، اکرم؛ «اوپان اداری سامانیان»، بورسی‌های تاریخی، شماره‌ی ۵۴، آذر و دی ۱۳۵۲، ص ۱۱۷ - ۱۵۸.
۱۶. پناهی، عباس؛ «بیوان سالاری صفوی»، کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، شماره‌ی ۱۱۲، شهریور ۱۳۸۴، ص ۵۲ - ۵۵.
۱۷. پناهی، عجیه؛ «اصطلاحات دیوانی و اداری در کتاب تاریخ سیستان»، پژوهشنامه فرهنگ و ادب، شماره‌ی عمر بهار و تابستان ۱۳۸۷، ص ۱۶۳ - ۱۹۸.
۱۸. تکمیل طبلون، ناصر؛ «امیر کبیر، امیر نظام و بیوان سالاری»، حافظ، شماره‌ی ۱۹، مهر ۱۳۸۴، ص ۲۵ - ۲۸.
۱۹. تنتکاشن، حمید؛ «تطور تاریخی عنوانی دیر و بیوان»، نامه فرهنگستان، شماره‌ی ۳۶، تابستان ۱۳۸۴، ص ۵۹ - ۷۲.
۲۰. جعفری، یعقوب؛ «مسلمانان در ستر تاریخ: تشکیلات اداری (۱) مرکز حکومت»، درس‌هایی از مکتب اسلام، سال ۲۳، شماره‌ی ۸، آبان ۱۳۶۲ - ۲۱ - ۲۶.
۲۱. ——؛ «مسلمانان در ستر تاریخ: تشکیلات اداری (۲) مرکز حکومت»، درس‌هایی از مکتب اسلام، سال ۳، شماره‌ی ۱۰، آذر ۱۳۶۲ - ۵۴ - ۵۹.
۲۲. ——؛ «مسلمانان در ستر تاریخ: تشکیلات اداری (۳) وزارت و وزیران»، درس‌هایی از مکتب اسلام، دی ۱۳۶۲، سال ۲۲، شماره‌ی ۱۰، ص ۲۸ - ۳۲.
۲۳. جعفری، یعقوب؛ «مسلمانان در ستر تاریخ: تشکیلات اداری (۴) اعظام حاکم به ولایات»، درس‌هایی از مکتب اسلام، سال ۲۲، شماره‌ی ۱۱، بهمن ۱۳۶۲، ص ۴۸ - ۵۱.
۲۴. ——؛ «مسلمانان در ستر تاریخ: تشکیلات اداری (۵) مسئله قضاوت در طول تاریخ اسلام»، درس‌هایی از مکتب اسلام سال ۲۳، شماره‌ی ۱۲، اسفند ۱۳۶۲، ص ۲۹ - ۳۰.
۲۵. ——؛ «مسلمانان در ستر تاریخ: تشکیلات اداری (۶) شهرسازی و شهرداری»، درس‌هایی از مکتب اسلام سال ۲۴، شماره‌ی ۱، فروردین ۱۳۶۳، ص ۳۶ - ۴۰.
۲۶. ——؛ «مسلمانان در ستر تاریخ: تشکیلات اداری (۷) شهرسازی و شهرداری در تاریخ اسلام»، درس‌هایی از مکتب اسلام سال ۲۴، شماره‌ی ۳، خرداد ۱۳۶۳، ص ۳۴ - ۳۷.
۲۷. جوادی، سید مهدی؛ «تحول نظام خاتم و نشان در تشکیلات اسلامی»، تاریخ اسلام (دانشگاه باقرالعلوم)، شماره‌ی ۲۴، زمستان ۱۳۸۴، ص ۶۵ - ۸۶.
۲۸. چراغی، علی؛ «بیوان سالاری در پنهان تاریخ»، روزنامه‌ی ایران، ۲۵ فروردین ۱۳۷۷، ص ۸.
۲۹. حبیبی، حسن؛ «برخی از ویژگی‌های زبانی و نوونه‌هایی از اصطلاحات حقوق اداری و دولتی در سده قانون مهم مجلس اول دوره مشروطه»، نامه فرهنگستان، شماره‌ی آذر ۱۳۸۱، ص ۱۴ - ۵۷.
۳۰. حسن آزادی، ابوالفضل؛ «تاریخچه تشکیلات اداری استان قدس رضوی در دوره صفویه»، کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، شماره‌ی ۷۰ - ۷۱، ص ۳۵ - ۴۳.
۳۱. حق اوزون چارشلی، اسماعیل؛ «تشکیلات امیر اوزون سلیمانیان (۱)»، ترجمه‌ی محمدرضا صیری، نامه انجمن، شماره‌ی ع تابستان ۱۳۸۱، ص ۷۱ - ۸۲.
۱۳۸۹. ایمپرسیان، استاد راهنمای مریم معزی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد.
۱۳۹۰. مرادی، فردین؛ سازمان سپاه و دیوان سالاری در عهد خوارزمشاهیان، استاد راهنمای برگاری، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۲.
۱۳۹۱. مظاہری، هوشیگ؛ برسی مسائل اداری سازمان اصلاحات ارضی، دانشکده علوم اداری و مدیریت، دانشگاه تهران بازرگانی، ۱۳۶۶.
۱۳۹۲. منگل، نورمحمد؛ برسی تطبیقی سیستم‌های اداری ایران و افغانستان، دانشکده علوم اداری و مدیریت، دانشگاه تهران بازرگانی، ۱۳۵۷.
۱۳۹۳. موسوی، جمال؛ تکوین و تحول اقطاع در اسلام از آغاز تا پایان دوره امویان، رساله دکتری، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۸.
۱۳۹۴. موسوی، جمال؛ تکوین و تحول اقطاع در اسلام از آغاز تا پایان دوره امویان، استاد راهنمای هادی عالمزاده، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۸.
۱۳۹۵. مirmohammadi، صدر؛ تحقیقی در سیر نظام اداری ایران، دانشگاه علوم پزشکی ایران، دانشکده علوم توابعی‌خشی، ۱۳۶۱.
۱۳۹۶. ناصرامینی، ضیالدین؛ حقوق اداری زمان صفویه، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، ۱۳۶۲.
۱۳۹۷. نبوی، مصطفی؛ تمرکز و عدم تمرکز اداری و سیاسی در ایران، استاد راهنمای بشارت، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه تهران، ۱۳۵۱.
۱۳۹۸. نیکدل، محمد؛ برسی سازمان‌های اداری ایران، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران، ۱۳۵۲.
۱۳۹۹. هدایت، محمدعلی؛ تحولات اداری ایران از زمان فاصله خاص، دانشکده: مرکز آموزش مدیریت دولتی، دانشگاه امور اداری و استخدامی کشور، ۱۳۶۳.
۱۴۰۰. هدایت، علی؛ «بیوان سالاری در ایران عصر خوارزمشاهی، استاد راهنمای شهرام یوسفی فر، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۸۵.
۱۴۰۱. یوسفی، جمیله؛ تأثیر اقطاع داری در فروشی سلحوچیان، استاد راهنمای اسماعیل حسن‌زاده، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه الزهرا، ۱۳۸۷.
- #### ۴- مقالات
۱. ابوالحسنی (منذر)، علی؛ «مدونن الملک انصاری و قوام بخشی به بیوان سالاری ایران»، زمانه، شماره‌ی ۷۳ - ۷۴، مهر و آبان ۱۳۸۷، ص ۴۴ - ۵۰.
۲. احمدی، پور زهرا؛ «تحلیلی بر سیر نامگذاری واحدی‌های سیاسی - اداری در ایران»، مدرس علوم انسانی، شماره‌ی ۲۹، تابستان ۱۳۸۲، ص ۱ - ۲۲.
۳. احمدی، محمد؛ «قضاؤت در ایران باستان»، رشد آموخته تاریخ، شماره‌ی ۱۹، تابستان ۱۳۸۴، ص ۲۳ - ۲۹.
۴. احمدی، محمد؛ «قضاؤت در ایران باستان»، رشد آموخته تاریخ، شماره‌ی ۱۹، تابستان ۱۳۸۴، ص ۲۳ - ۲۹.
۵. امام شوشتری، سید محمدعلی؛ «بیوان دادرسی در ایران باستان»، بورسی‌های تاریخی، شماره‌ی ۱۵ و ۱۶، مرداد و آبان ۱۳۴۷.
۶. این، سید حسن؛ «نظام قضایی ایران از آغاز قاجار تا انقلاب مشروطیت»، پژوهشن حقوقد و سیاست، شماره‌ی ۹ پاییز و زمستان ۱۳۸۲، ص ۲۹ - ۷۲.
۷. ——؛ «نظام قضایی ایران از آغاز قاجار تا انقلاب مشروطیت»، پژوهشن حقوقد و سیاست، شماره‌ی ۹ پاییز و زمستان ۱۳۸۲، ص ۲۹ - ۷۲.
۸. انوری، حسن؛ «بیوان استفاه در حکومت غزنویان و سلجوچیان»، بورسی‌های تاریخی، فروردین و اردیبهشت ۱۳۵۵، شماره‌ی ۶۲، ص ۷۷ - ۱۱۶.
۹. اهنجی آذر؛ «مباحث حقوقی و اداری در منابع تاریخ اسلامی متأسیبات ارضی مسلمین در سواد»، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران، شماره‌ی ۴۱ - ۴۲، بهار و تابستان

۵۴. — «سلاماندهی امور آستان قدس و صوی و موقوفات آن؛ لایحه‌ی پیشنهادی ۱۳۷۷ هـ»، میراث جاویدان، سال نهم، شماره‌ی ۳۵، ۱۳۸۰، ص ۶۵ - ۷۷.
۵۵. رضوی، سید ابوالفضل؛ «تاریخ ایران؛ ماهیت ایرانی حکومت مغولان»، زمانه، شماره‌ی ۷۳ - ۷۴، مهر و آبان ۱۳۸۸، ص ۲۶ - ۵۲.
۵۶. روحانی، سید کاظم؛ «وزارت و وزراء سلامانیل (وزارت ابوعلی بلغمی)»، وجد، شماره‌ی ۶۵، اردیبهشت ۱۳۴۸، ص ۴۰۷ تا ۴۱۱.
۵۷. راهدی؛ سمسس السادات و حمید تکابنی؛ «درآمدی بر پیشنهادی نهاد دیوان سلازی ایران در دوره اول قاجار»، فرهنگ، ویژه تاریخ، پاییز ۱۳۸۸، ص ۱۰ - ۴۶.
۵۸. سامانی، سید محمود؛ «دستگاه ایالتی امپراتوری با تکیه بر قلمروی شرقی خلافت»، تاریخ در اینیه پژوهش، شماره‌ی ۶ تابستان ۱۳۸۴، ص ۱۱۳ - ۱۴۶.
۵۹. سامی، علی؛ «دانلرسی و فضولی در ایران باستان: معهد هخامنشی»، برسی‌های تاریخی، شماره‌ی ۳۱، فروردین و اردیبهشت ۱۳۵۰، ص ۲۸۰ - ۲۸۷.
۶۰. سپهیری، محمد؛ «سهم ایرانیان در دیوان سلازی خلافت شرقی»، زمانه، شماره‌ی ۷۳ - ۷۴، مهر و آبان ۱۳۸۷، ص ۱۰ - ۱۴.
۶۱. سمسار، محمد حسن؛ «اسناد و مکاتبات تاریخی: فرمان نویسی در دوره صفویه»، برسی‌های تاریخی، شماره‌ی ۱۲، اسفند ۱۳۴۶، ص ۱۲۵ - ۱۵۲.
۶۲. سپیوری، راجر؛ «نگاهی به نظام اداری ایلانی در اوایل حکومت صفوی»، ترجمه‌ی محمدعلی رنجبر، فرهنگ، شماره‌ی ۱۹، پاییز ۱۳۷۵، ص ۲۳۳ - ۲۴۶.
۶۳. شیخ نوری، محمدامیر و هوشنگ خسروی‌یگی؛ «المرأة صاحب منصب در درگاه خوازمشاهیان»، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان، شماره‌ی ۴۰، بهار ۱۳۸۴، ص ۱۷ - ۴۰.
۶۴. شیخ نوری، محمد امیر؛ «خدمات دیوانی ایرانیان به اسلام»، زمانه، شماره‌ی ۷۳ - ۷۴، مهر و آبان ۱۳۸۸، ص ۱۵ - ۱۹.
۶۵. صاحب‌صمم؛ «دیوان رسائل در دیوان سلازی و غزنوی»، تاریخ پژوهی، شماره‌ی ۲۶ و ۳۷، پاییز و زمستان ۱۳۸۷، ص ۱۹ - ۳۲.
۶۶. صادقی، مقصودعلی؛ «جایگاه وزارت در حکومت سلطان سیّعی»، دانشکده ادبیات و علوم انسانی تبریز، شماره‌ی ۱۶۶، بهار ۱۳۷۷، ص ۱۴۹ - ۱۶۲.
۶۷. — «حدایات و رازات در حکومت سلطان سیّعی»، دانشکده ادبیات و علوم انسانی تبریز، شماره‌ی ۱۶۶، بهار ۱۳۷۷، ص ۱۴۹ - ۱۶۲.
۶۸. طهماسبی، ساسان؛ «قابلیات عراقی‌ها و خراسانی‌ها در دیوان سلازی سلجوکی»، نامه انجمن، شماره‌ی ۱۲، زمستان ۱۳۸۲، ص ۱۴۱ - ۱۵۸.
۶۹. — «کارکرد ایلات در دولت صفوی»، نامه تاریخ پژوهان، شماره‌ی ۱، بهار ۱۳۸۴، ص ۱۱۶ - ۱۲۹.
۷۰. عارف‌نیا، محمد؛ «کارکرد ایلات انتظامی نهاد وزارت در معهد المذاخن»، زمانه، شماره‌ی ۷۲ - ۷۳، مهر و آبان ۱۳۸۸، ص ۲۲ - ۳۶.
۷۱. عزیزیان، عبدالرحمه؛ «دیوان سلازی عهد تیموری»، وشد اموزش تاریخ، شماره‌ی ۳۱، تابستان ۱۳۸۷، ص ۲۲ - ۳۸.
۷۲. علی ابادی، مسلم؛ «بررسی وضعیت دیوان سلازی در دوره ساسانی» تاریخ پژوهی، شماره‌ی ۱/۱، بهار ۱۳۸۳، ص ۱ - ۴۳.
۷۳. عوضی، محمدرحیم؛ «ما و تحولات نظام دیوان سلازی»، زمانه، شماره‌ی ۷۳ - ۷۴، مهر و آبان ۱۳۸۸، ص ۲ - ۳.
۷۴. فرهانی منفرد، مهدی؛ «منصب کلانتر و چند سند در دوره (و نیز) کلانتران عصر صفوی»، گنجینه اسناد، شماره‌ی ۳۵، پاییز و زمستان ۱۳۷۸، ص ۱۹ - ۴۶.
۷۵. فروغ بخش فسایی، احمد؛ «وزارت در عهد مغول»، وشد اموزش تاریخ، شماره‌ی ۷۴ تابستان ۱۳۸۰، ص ۱۵ - ۲۰.
۷۶. قائم مقامی، جهانگیر؛ «تحقيقی ذراواه» شاعل و وظیفه عنتی الممالکی، برسی‌های ۳۳
۳۲. — «تشکیلات امپراتوری سلجوکیان (۱۰۵۵-۱۱۵۵)، ترجمه‌ی محمد رضا نصیری، نامه انجمن، شماره‌ی ۷، پاییز ۱۳۸۱، ص ۴۸ - ۶۵.
۳۳. — «تشکیلات امپراتوری سلجوکیان (۱۱۵۵-۱۲۵۰)، ترجمه‌ی محمد رضا نصیری، نامه انجمن، شماره‌ی ۸، زمستان ۱۳۸۱، ص ۵۲ - ۶۳.
۳۴. — «نگاهی به تشکیلات دولت‌های قرقیز و تُركو-تُرکی قوپوتلو»، ترجمه‌ی وهاب ولی، مجله تحقیقات تاریخی، شماره‌ی ۸، بهار ۱۳۷۲، ص ۲۷ - ۷۰.
۳۵. حلاجیان، ابراهیم؛ «تکونی نظام اداری در تاریخ ایران و بین النہرین»، پژوهشنامه تاریخ شماره‌ی ۶، پاییز ۱۳۸۶، ص ۲۱ - ۴۸.
۳۶. حمیدی، سید جعفر؛ «وزیر کشلن»، کیهان فرهنگی، شماره‌ی ۲۴، اسفند ۱۳۶۴، ص ۱۵.
۳۷. خالقی مطلق، جلال؛ «تحقیقات ایرانی: کتاب شناسی تاریخ اداری ایران و جنده پاداشت»، اینده، سال نوزدهم، نیر نا شهریور ۱۳۷۲، شماره‌ی ۴ - عرصه ۳۱۰ تا ۳۱۱.
۳۸. خدری‌زاده، علی اکبر؛ «تعامل و تقابل حاکمیت و نهاد دیوان سلازی در تاریخ ایران»، مسکووه، شماره‌ی ۳، تابستان ۱۳۸۵، ص ۵ - ۳۲.
۳۹. خسرو و بیگن، هوشنگ؛ «تاریخ معاصر: تشکیلات اداری ایران در عصر قاجار»، زمانه، شماره ۷۲ و ۷۳، مهر و آبان ۱۳۸۷، ص ۳۷ - ۴۳.
۴۰. — «مستوفیان و مستوفی‌الملک در دوره قاجار»، نامه انجمن، شماره‌ی ۸، زمستان ۱۳۸۱، ص ۶۴ - ۷۵.
۴۱. — «مقدمه‌ای بر تشکیلات اداری و نظامی ایران در اوایل دوره قاجار»، ۱۳۸۰ - ۱۳۸۴ (۱۴۴۶-۱۴۵۰)، نامه انجمن، تابستان ۱۳۸۱، شماره‌ی عرصه ۳۱۰ تا ۳۱۱.
۴۲. — «یسوان در دوره قاجاریه»، نامه انجمن، شماره‌ی ۸، زمستان ۱۳۸۴، ص ۱ - ۱۰.
۴۳. — «منصب کلانتر در اوایل دوره قاجاریه»، پیک نور، سال اول، شماره‌ی ۱، بهار ۱۳۸۲، ص ۵۵ - ۶۳.
۴۴. خسروی‌یگی، هوشنگ؛ «وزارت لشکر در دوره قاجار»، پیک نور، زمستان ۱۳۸۴ - ۹۴.
۴۵. خسروی، سید احمد رضا؛ «نقش فساد اداری و رقبای خاندانی در بجزیه خلافت عباسی»، دانشکده ادبیات و علوم انسانی تبریز، شماره‌ی ۱۵۶ و ۱۵۷، پاییز و زمستان ۱۳۷۴ - ۹۲.
۴۶. خوش افخار، هادی؛ «بررسی وضعیت دیوان سلازی ایران در عصر آل بویه»، تاریخ پژوهی، شماره‌ی ۲۱، زمستان ۱۳۸۳، ص ۱۴ - ۲۲.
۴۷. دامادی، سید محمد؛ «رسام اقطع در عصر ایلخانی با اشاراتی به اوضاع و احوال اجتماعی عهد ایلخان»، نامه انجمن، شماره‌ی ۷، بهار ۱۳۸۴، ص ۱۱۳ - ۱۴۶.
۴۸. دانش‌پژوه، محمد تقی؛ «دستورالملوک میرزا رفیع و تذکرة الملوك میرزا سیعی»، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تهران، سال پانزدهم، شماره‌ی پنجم و ششم، مرداد ۱۳۷۴، ص ۴۷۴ - ۵۰۴.
۴۹. الدوری، عذال‌العزیز؛ «دیوان در صدر اسلام»، ترجمه‌ی عباس احمدوند و منصوره مومنی، تاریخ اسلام (دانشگاه باقرالعلوم)، شماره‌ی ۱۰، تابستان ۱۳۸۱، ص ۱۶۷ - ۱۸۲.
۵۰. رضایی، امید؛ «ائمه ایلخانی با دفتر اسناد و شناسنامه موقوفات»، میراث جاویدان، سال دهم، شماره‌ی ۷، بهار ۱۳۸۱، ص ۴۱ - ۶۲.
۵۱. — «دستاندر کارن شیت و استنباط اسناد در اداره کل اوقاف»، در: [مجموعه مقاله] جستارهای در سندشناسی فارسی، تهران، اسوه، ۱۳۸۵، ص ۱۴۳ - ۱۶۰.
۵۲. رضایی، امید؛ «روندا شکل گیری اداری معارف و اوقاف کرمان و قم»، میراث جاویدان، سال هشتم، شماره‌ی ۳۱ - ۳۲، پاییز و زمستان ۱۳۷۹، ص ۴۷ - ۵۷.
۵۳. — «مساحت و محتوی مثال در دوره صفویه»، اوظایف منصب صدر دوره‌ی صفویه، در: [مجموعه مقاله] جستارهای در سندشناسی فارسی، تهران، اسوه، ۱۳۸۵، ص ۳۳

۹۷. مؤمن، الواقفیت: «دیوان سالاری اصلاحگر مشروطه‌یت»، زمانه، شماره‌ی ۷۳ - ۷۴، مهر و آبان ۱۳۲۸، من ۶ - ۶۵.

۹۸. ناطق، ناصح: «مستوفی و اذربایجانی‌ها»، یغما، شماره‌ی ۲۰۶، شهریور ۱۳۴۴، ص ۳۷ - ۳۵۲.

۹۹. نوذری، عزت‌الله: «نقش اقطاع‌داری و دیوان سالاری در پویه تاریخ ایران»، کیهان اندیشه، شماره‌ی ۱۰۱، اذر، دی ۱۳۷۷، ص ۱۲۱ - ۱۳۰.

۱۰۰. همایون، مخبر: «تاریخ تأسیس و اصلاحات اذاری در تشکیلات جدید»، ارمنان، دوره سی و سوم، آبان ۱۳۲۲، شماره‌ی ۸، ص ۳۷۱ - ۳۷۶.

۱۰۱. ودیعی، کاظمی؛ «لادره و نقشیات کشوری ایران»، بررسی‌های تاریخی، شماره‌ی ۲۰ و ۲۱ خرداد تا شهریور ۱۳۴۸، ص ۲۲۳ - ۲۵۴.

پی‌نوشت

 ۱. مراسلات دربار یزدان آذربایجان.
 ۲. دیبر دربار ازغوف، حسن.
 ۳. مشنی علاء‌الدین تکش خوارزمشاه.
 ۴. مشنی دربار لر خون.
 ۵. نامه‌های دربار موافع مصائب.
 ۶. مجموعه مکاتب سلاطین عثمانی با ملوك و علماء ايران.
 ۷. نامه‌های ترمیت بدرالدین بخش به صدور زمان خود (آمری المظاہر و سلاحدة روم)
 ۸. آخرین فرد دوستی کرکی از سلاطین گیلان و داماد شاه طهماسب صفوی
 ۹. مجموعه مراسلات دیوان سلطان سنجر.
 ۱۰. مشنی سلطان، حسن میرزا ماقنرا.
 ۱۱. زنگنه‌ی ائمۀ‌ی اسلامی درباری دیبری
 ۱۲. از فاضیان نادرت شزار در قرن نهم
 ۱۳. مشنی دربار سلطان سنج اوس پهادرخان و سلطان احمد حلاجی
 ۱۴. از منشان قرن نهم و اوائل قرن دهم
 ۱۵. مکاتبات خواجه رسید الدین فضل الله
 ۱۶. مشنی دربار خوازمشاهان
 ۱۷. نائب وزارت خارجه، کارگزار کل آذربایجان، والی گیلان، وزیر بخارت، عضو دارالشورای کبری سلطنتی، والی خراسان و نائب تنبیه، سلطان قدس در عصر ناصری
 ۱۸. مشنی مخدوم سبزه اساعمال خان عرب عامری، حاکم جنچ
 ۱۹. حاوی نامه‌ی بادی از رجال و صاحب منصبان دوره فاختار
 ۲۰. فرزند فیروز سیرا که در اوآخر سلطنت ناصری رئیس فتشون آذربایجان و حاکم کرمان و در دوره مظفری حاکم نهوان و وزیر حکمت نماید وی در عصر مشروطه منصب دست‌هایی جون و وزارت داخله، وزارت خانگ، برای مدت کوتاهی بر راست کابیسه و نایب امیر سالاری سلطنت قاجار حاکم فارس بود.
 ۲۱. فرزند عباس سیرا، از رجال سالاری سلطنت قاجار که در دوره هیات سیاسی خود حاکم اراک، دارالخلافه، آذربایجان و قزوین، بروجرد، دزکی، کرمان و محضن وزیر چنگ، پیشکار و پیغمد و عصو شورای دارالکبری دولی بوده است.
 ۲۲. روز محاب و رسی و نشن، غصو شورای دارالکبری دولی و وزیر فولاد، عامله در زمان صدارت سیه‌سالار
 ۲۳. فرزند عیسی سیرا، حاکم خوشستان، لرستان و فارس
 ۲۴. پیشکار پویسیر، نت‌ندر در نهوان در دوره مظفری
 ۲۵. نائیش زوه‌ی، امام‌محمد احمد کرمان در اوآخر سلطنت فاختار صندی پست‌هایی و وزارت عدلیه، وزارت خارجه و کالت مجلس در دوره چهارم و پنجم را بر عهده داشت.
 ۲۶. وی همزمان با موقع مشروطه حاکم کرمان در اوآخر سلطنت فاختار صندی پست‌هایی و وزارت عدلیه، وزارت خارجه و در اوآخر سلطنت ناصری و طول سلطنت مظفری صاحب منصب دولتی جون نایب حکومه بوشیر، پیشکار و حاکم اصفهان، حاکم بز، مأمور جمیع اوری تمام غلات ایران، مأمور گرفکات چون، حاکم خدمه... حاکم عرسان و چهاری و جهاد، و زیر عدالیه، رئیس دفتر استناده، وزیر مالیه و پیشکار آذربایجان بود.

تاریخی، شماره ۲۶، خرداد و تیر ۱۳۲۹، من ۱۱۸ - ۲۰۸.

۷۷. —: «توفیع و طغی او تغلو ای هادر تداول دیوانی»، بررسی‌های تاریخی، شماره‌ی ۲۷.

۷۸. —: «محترمی از تحولات تاریخی و اداری و ارضی خوزستان»، یغما، شماره‌ی ۳۶.

۷۹. اردبیهشت ۱۳۲۰، من ۷۶ - ۸۱.

۸۰. کریمی، علی‌رضا؛ «خلیفه سلطان (سلطان العلام) فقیه و وزیر اعظم عصر صفوی»، حکومت اسلامی، شماره‌ی ۱۵، بهار ۱۳۷۹، ص ۲۲۴ - ۲۴۸.

۸۱. کریمیان، علی؛ «وظایف وزرای ششگانه و مجلس دربار در عهد ناصری ۱۲۹۱ هجری قمری»، تکنیجه استاد، شماره‌ی ۳۰ و ۳۱، پاییز و زمستان ۱۳۷۹، ص ۴۰ - ۴۷.

۸۲. کتابروزی، قربانی؛ «احسای دیوان سالاری ایرانی در حکومت آل سلیمان»، کتاب ماه تاریخ و جغرافیا، شماره‌ی ۱۲۸، آبان ۱۳۸۸، من ۷۰ - ۷۶.

۸۳. کیفار، جمشید؛ «دستورالعمل احتسابیه و تطبیقی کامل میرزا نایب‌السلطنه به محمد حسن خان صنیع‌الدوله»، میراث جاودیان، سال هفتاد، شماره‌ی چهارم، زمستان ۱۳۸۷، ص ۹۳ - ۹۷.

۸۴. مجتبه‌زاده، پژوه؛ «عزز در پیش سیاسی و شیوه حکومتی ایران باستان»، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، شماره‌ی ۲۱۵ و ۲۱۶، خرداد و شهریور ۱۳۸۴، ص ۱۵ - ۲۰.

۸۵. محمدی، سید جلیل؛ «سیر ملکیت در ایران و چونه‌ی بث استاد و املاک»، کانون، سال چهل و یکم، دوره دوم، شماره‌ی ۱، شهریور ۱۳۷۶، ص ۲۸ - ۳۲. (این مقاله نجفیان مقاوله از سلسه مقالاتی با عنوان است که توسط مؤلف در مجله کانون در بیست شماره به جای رسید. برای دسترسی به اخرين مقاله رك. کانون، سال چهل و چهارم، دوره جديده شماره‌ی ۱۳۷۹، اسفند ۱۳۸۰، ص ۵۹ - ۷۰).

۸۶. مجتبی طباطبائی، محمد؛ «تاریخ قضویت ایران (صدر اسلام تا دوره قاجاریه)»، وحدت شماره‌ی ۴۱، اردبیهشت ۱۳۴۶، من ۳۸۵ - ۳۸۶.

۸۷. —: «دادگستری در ایران (از اتفاقات ساسایی تا تندای مشروطیت)»، وحدت، شماره ۴۹ دی ۱۳۴۶، من ۴۳ - ۴۸.

۸۸. مدنی، سید جلال الدین؛ «دیوان نظامی تا کاخ دادگستری سیری در سازمان قضائی ایران خص مشروطه»، زمانه، شماره‌ی ۷ و ۸، فروردین و اردبیهشت ۱۳۸۲، ص ۲۷ - ۳۱.

۸۹. مرتضوی، سید خدایار؛ «زیانی تطبیقی دوره‌های نظام قضائی»، زمانه، شماره‌ی ۷۳ - ۷۴، مهر و زیان ۱۳۸۸، من ۷۷ - ۸۵.

۹۰. مرتضی زاده، کمال؛ «دیوان وزارت در تاریخ بهقهی»، رشد آموزش زبان و ادب فارسی، شماره‌ی ۱۹ بهار ۱۳۸۸، من ۲۸ - ۳۱.

۹۱. مظاهري، جمشيد، محمد خان نصراصفهاني و على اکبر احمدی دارانی؛ «از کتابت تا دروازه بررسی اهمیت و نفوذ کاشان و دیوان در تمدن اسلامی»، بوستان ادب، (علوم اجتماعی و انسانی تبریز) شماره‌ی ۱۰، بهار ۱۳۸۹، من ۱۵۷ - ۱۷۲.

۹۲. معنی الدینی، حواله؛ «بوروکاری ایران (از حصر باستان تا هم اکتوبر)»، اصطلاح، زمانه، شماره‌ی ۷۳ - ۷۴، مهر و آبان ۱۳۸۸، من ۲۰ - ۲۵.

۹۳. منحن، حسین علی؛ «نقش ایرانیان در تنظیم دیوان‌ها و سازمان‌های اسلامی»، بررسی‌های تاریخی، شماره‌ی ۷۶، خرداد و تیر ۱۳۷۸، من ۱۳ - ۱۵۷.

۹۴. مستظری مقدم، حامد؛ «وزارت در تاریخ ایران»، کیهان اندیشه، شماره‌ی ۱۴ خرداد و تیر ۱۳۷۸، من ۲۸.

۹۵. موسوی، جمال؛ «تحقیق دربار تامسیں و وظایف تختیت دیوان در تشکیلات اسلامی»، مقالات و بررسی‌ها، شماره‌ی ۷۰، زمستان ۱۳۸۰، ص ۲۴۵ - ۲۶۲.

۹۶. —: «طعمه و تحول ای در تشکیلات اداری و مالی صدر اسلام»، تاریخ اسلام (دانشگاه بافق العلوم) شماره‌ی ۱۲، زمستان ۱۳۸۱، من ۵ - ۱۴.